

УДК [(371.134:371.2) + 613] (043.3)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-93-6-301-309>

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ БАЗОВИХ ПОНЯТЬ ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ

О. В. Цибульська

ORCID 0000-0002-8681-5950

Здійснено дефінітивний аналіз виокремлених базових понять у царині культури здоров'язбереження, репрезентовано їх тлумачення у науковій літературі. Розглянуто сутність здоров'я в системі педагогічних категорій як важливе поняття концепції освіти, динамічне, цілісне утворення, що виявляється на різних рівнях життєдіяльності: соматичному, психічному, моральному, духовному. Для визначення особливостей процесу виховання культури здоров'язбереження особистості важливе значення має врахування різних психологічних і педагогічних підходів до розуміння сутності цього унікального явища. Найбільш поширеним є розуміння терміну «культура» як сукупності соціально набутих ідей, цінностей, звичаїв, традицій, норм поведінки, через які люди організують свою діяльність й передають їх від покоління до покоління. Констатовано, що смислові характеристики базових понять проблеми культури здоров'язбереження успішно вводяться у систему педагогічних категорій; проаналізовані поняття широко використовуються у педагогічній теорії та практиці, репрезентуючи сутність основних процесів, пов'язаних зі збереженням, зміцненням і формуванням досліджуваного феномену. Здійснено дефінітивний аналіз сутнісних характеристик базових понять проблеми культури здоров'язбереження, репрезентованих у наукових джерелах, що свідчить про їх широке використання у педагогічній теорії і практиці, позаяк вони відображають основні процеси, пов'язані зі збереженням, зміцненням і формуванням досліджуваного феномену. Визначено, що виховання підростаючого покоління громадян зі стійкою мотивацією на здорове і творче життя потребує розробки науково-практичних рекомендацій, технологій, готовності вчителя до виховання культури здоров'язбереження у процесі освітньої діяльності, починаючи з молодшого шкільного віку.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбережувальне середовище, культура здоров'я, культура здоров'язбереження.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування здоров'язбережувального середовища, екологізація освіти, валеологічна культура учасників освітнього процесу – один з ключових напрямів державної освітньої політики (Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки). Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), Конституції України прийнято значну кількість законів, нормативно-правових документів, які визначають здоров'язбережувальну стратегію держави в системі освіти. У низці нормативно-правових документів окреслено державну політику у сфері збереження, зміцнення й охорони здоров'я підростаючого покоління, позаяк стан здоров'я нації знаходиться серед провідних індикаторів національної безпеки держави.

У руслі цих документів система освіти є найбільш важливою структурою, яка закладає основи культури здоров'язбереження особистості, сприяючи зміцненню духовного, фізичного та соціального благополуччя підростаючого покоління, здоров'я нації в цілому.

Мета статті – здійснити аналіз та виокремити сутнісні характеристики базових понять проблеми культури здоров'язбереження, репрезентувати їх тлумачення у наукових джерелах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання порушеної проблеми і на які спирається автор. Виховання підростаючого покоління громадян України в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної й суспільної цінності спонукали вітчизняних та зарубіжних педагогів до наукових досліджень із заявленої проблеми. Психолого-педагогічні основи формування здорового способу життя молодших школярів, формування здоров'язбережувальних навичок, умінь та компетенцій учнів початкових класів, використання у початковій школі здоров'язбережувальних технологій з метою зміцнення здоров'я учасників освітньої взаємодії, знаходяться в колі наукових інтересів О. Ващенко, Л. Височан, М. Дедловської, Б. Долинського та ін.; створення здоров'язбережувального освітнього середовища досліджували О. Дубогай, В. Ільченко, Л. Сливка та ін. Організацію навчання на засадах здоров'язбереження, підготовку педагогів до здоров'язбережувальної діяльності досліджували такі зарубіжні вчені: I. Blumberg, T. Brandon, J. Murray, E. Downes, A. Wenger та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів. У Концепції розвитку освіти України на 2015–2025 рр. (Концепція розвитку освіти

України на період 2015–2025 років), у розділі про стандарти йдеться про особливу важливість забезпечення освітніх цілей учня у сферах соціального, емоційного, когнітивного і фізичного розвитку, розвитку мови й мовлення, творчих здібностей, розуміння навколишнього світу, навчання здорового способу життя, що передбачає не тільки навчання та виховання, а й оздоровлення учнів, формування їхньої культури здоров'я, адже саме здоров'я значною мірою визначатиме конкурентоспроможність громадян України в XXI столітті.

Серед чинників, що спонукають досліджувати проблему формування в учнів культури здоров'язбереження, називають недостатнє усвідомлення суспільством в цілому високої цінності людського здоров'я; погіршення екологічних умов життя людини, що спричинено загальносвітовою кризою, енергетичною й продовольчою проблемами тощо (Соколенко, 2011).

В аспекті досліджуваної проблеми важливе значення має врахування різних психологічних і педагогічних підходів до розуміння сутності цього унікального явища. Найбільш поширеним є розуміння терміну «культура» як сукупності соціально набутих ідей, цінностей, звичаїв, традицій, норм поведінки, через які люди організують свою діяльність й передають їх від покоління до покоління.

Кожна галузь знань підходить до з'ясування поняття дефініції «культура» з позицій власних вимог і завдань. Попри всю різноманітність визначень поняття «культура», цікавить, насамперед, педагогічний аспект цього поняття, зокрема, можливість педагогічного впливу на виховання культури здоров'язбереження.

Культура містить людські цінності, у яких концентровано зосереджений досвід народу, цінності культури, світоглядні традиції, поведінка в соціумі, зокрема й здоров'язбережувальна. В. Сухомлинський під ідеалом людини з високим рівнем культури здоров'я розумів цілісну, гармонійну особистість, якій властива єдність фізичних, психічних, духовних характеристик і яка спроможна до ефективного виконання соціальних, особистих, професійних функцій, готова до постійного саморозвитку та самовдосконалення впродовж усього життя (Сухомлинський, 1977).

Поняття «здоров'я» в системі педагогічних категорій розглядається як важливе динамічне, змінюване під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників специфічне цілісне утворення, що виявляється на різних рівнях життєдіяльності: соматичному, психічному, моральному, духовному.

Здоров'я визначають такі чинники, як спадковість, якість життя, стан навколишнього середовища, традиції соціуму, якість медичного

обслуговування тощо. Сформувати у свідомості кожної особистості ставлення до здоров'я як цінності, дати необхідні для життя знання, навчити вести правильний спосіб життя – надважливе завдання гуманістичної педагогіки.

Найбільш системно, на нашу думку, категорія «здоров'я» ученими трактується як стан організму, за якого існує відповідність структури й функції органів і систем органів людського тіла, а також здатність регуляторних систем підтримувати гомеостаз (постійність внутрішнього середовища), при цьому відбувається процес збереження й розвитку психічних, фізичних та біологічних здібностей людини, її оптимальної працездатності, соціальної активності при максимальній тривалості життя; як такий стан організму, коли функції всіх систем урівноважені із зовнішнім середовищем і відсутні хворобливі зміни; як життя, що забезпечує найбільш повноцінну участь у різних видах громадської та іншої діяльності; як належний психосоматичний стан людини, здатної реалізувати потенціал своїх тілесних і духовних сил й оптимально задовольнити систему матеріальних, духовних і соціальних потреб (Горашук, 2008; Оглоблин, 2009; Соколенко, 2011).

Вмотивовано вважаємо також думку Л. Соколенко, яка спираючись на дослідження низки вчених, колом наукових інтересів яких є зазначена проблема (зокрема, І. Бех, О. Мазурський, В. Петренко, Є. Щербина та ін.), наголошує, що здоров'я особистості має чотири взаємопов'язані аспекти: фізичний (природний стан організму, зумовлений нормальним функціонуванням його органів і систем), психічний (здатність зберігати стан душевної рівноваги, що характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну до умов реальності регуляцію поведінки й діяльності), духовний (здатність зберігати і використовувати духовність, доброту, реалізовувати свій моральний потенціал; гармонія людини не тільки зовнішня – з навколишнім світом, у міжособистісних відносинах, а й внутрішня), соціальний (задоволення індивіда від свого матеріального добробуту, харчування, житла, соціального становища в суспільстві, соціальною політикою) (Соколенко, 2011, с. 20).

Термін «здоров'я» в офіційному трактуванні Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність захворювань та дефектів розвитку (Устав (Конституція)..., 1946). Таким чином, на основі опрацювання наукових джерел із заявленої проблеми можна стверджувати, що здоров'я особистості – це інтегративна характеристика духовного, психічного та фізичного розвитку індивіда, що забезпечує його повноцінну участь у різноманітних сферах соціального життя й діяльності.

Категорія «здоров'я» нерозривно пов'язана з дефініцією «здоровий спосіб життя», охоплюючи працю, побут, форми використання вільного часу, задоволення матеріальних та культурних потреб, тобто спосіб життєдіяльності, спрямований на збереження та поліпшення здоров'я людини.

Дефініція як «культура здорового способу життя» містить у собі екологічну грамотність, передбачає принципово новий підхід до свого здоров'я, спрямований на його збереження й зміцнення, усвідомлення можливостей свого організму; уміле використання валеологічних знань у професійно-педагогічній діяльності, пропаганду ідей здорового способу життя й дотримання їх у власній життєдіяльності; вимогливе ставлення до свого організму, здатність до самокорекції, що поєднується з творчим, системним мисленням, розвиненою потребою у зміцненні здоров'я (Соколенко, 2011).

Будучи інтегративним особистісним утворенням, вказана дефініція характеризується наявністю знань про норми й цінності різних аспектів здоров'я. Поза сумнівом, важливою складовою загальної культури людини є культура здоров'я. Людина з достатнім рівнем культури здоров'я є не лише «споживачем» свого здоров'я, а й «виробником», оскільки дбає про його збереження й зміцнення. На думку В. Горашука (2008), культура здоров'я особистості – це важливий компонент її загальної культури, що виражається в системі знань, потреб щодо збереження й зміцнення її здоров'я (с. 184).

Нам імпує розроблена К. Оглобліним (2009) парадигма культури здоров'я, яка включає випереджувальну гуманізацію, спрямовану на людину і всі царини її життєдіяльності, що стверджує цінності загальнолюдських, загальнокультурних досягнень, соціальну екологію, передбачає розгляд людини в нерозривному зв'язку з середовищем її проживання, умовами життя (с. 76–81).

Отже, педагогічний пошук дає підстави констатувати, що поняття «культура здоров'язбереження» не залишилося поза увагою вчених і успішно вводиться в систему педагогічних категорій. Дослідження заявленої проблеми спонукає педагогів-практиків, науковців до реалізації ідеї культури здоров'язбереження в освітньому процесі.

Витоки наукового обґрунтування сутності поняття «культура здоров'язбереження» знаходяться у площині аналізу міждисциплінарних категорій «здоров'я», «культура» і понять «здоровий спосіб життя», «здоров'язбережувальне середовище» та ін. Таким чином, під культурою здоров'язбереження в освітньому процесі розуміється комплекс дій та заходів учасників взаємодії з метою цілісного розв'язання проблеми

збереження і зміцнення фізичного, духовного та соціального здоров'я учнів, *реалізація якого відбувається* у здоров'язбережувальній діяльності.

Проведений категоріальний аналіз дав можливість з'ясувати, що проаналізовані поняття широко використовуються у педагогічній теорії та практиці, репрезентуючи сутність основних процесів, пов'язаних із вихованням культури здоров'язбереження особистості.

Висновки представленого у статті дослідження і перспективи подальших наукових розвідок із зазначеного напрямку. Здійснений дефінітивний аналіз сутнісних характеристик базових понять проблеми культури здоров'язбереження, репрезентованих у наукових джерелах, підводить нас до висновку про їх широке використання у педагогічній теорії і практиці, позаяк вони відображають основні процеси, пов'язані зі збереженням, зміцненням і формуванням досліджуваного феномену. Виховання підростаючого покоління громадян зі стійкою мотивацією на здорове і творче життя потребує розробки науково-практичних рекомендацій, технологій, готовності вчителя до виховання культури здоров'язбереження у процесі освітньої діяльності, починаючи з молодшого шкільного віку. Проаналізувавши сутнісні характеристики базових понять заявленої проблеми, ми вбачаємо за необхідність подальше дослідження спрямувати на обґрунтування готовності майбутнього вчителя до виховання у молодших школярів культури здоров'язбереження.

Література

1. Ващенко О. М. Формування умінь і навичок здорового способу життя учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». Київ, 2007. 21 с.
2. Горашук В. Соціально-педагогічний статус валеологічної науки. Рідна школа. 2008. № 1. С. 70-74.
3. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років : проект. Ін-т розвитку освіти та ін. / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. URL: http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncers.pdf (дата звернення: 18.10.16).
4. Оглоблин К. А. Культура здоровья как философско-мировоззренческий феномен. Человек и образование. 2009. № 3. С. 76–81
5. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013_\(20.11.2019\)](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013_(20.11.2019)).
6. Соколенко Л. С. Формування культури здорового способу життя студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2011. 20 с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : в 5 т. / Сухомлинський Василь Олександрович ; [редкол.: Дзеверін О. Г. (голова) та ін.]. Київ, 1977. Т. 3. С. 9–279.

8. Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения: принят 22 июля 1946 г. Законодавство. Верховна Рада України : офіц. веб-портал. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_599 (дата звернення: 05.09.15).

References

1. Vashchenko, O. M. (2007). *Formuvannia umin i navychok zdorovoho sposobu zhyttia uchniv 1-4 klasiv shköl-internativ [Formation of healthy lifestyles of pupils of 1-4 classes of boarding schools]*. (Abstract of Candidate's Thesis in Pedagogy). Kyiv (ukr).
2. Horashchuk, V. (2008). Sotsialno-pedahohichnyi status valeolohichnoi nauky [Socio-pedagogical status of valeological science]. *Ridna shkola, 1*, 70-74 (ukr).
3. *Kontseptsiiia rozvytku osvity Ukrainy na period 2015-2025 rokiv : proekt. In-t rozvytku osvity ta in. [The concept of development of education of Ukraine for the period 2015-2025. Inst. Of development of education, etc.]*. Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. Retrieved from http://www.tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_koncepc.pdf (date of appeal: 10.11.2019) (ukr).
4. Ogloblin, K. A. (2009). Kul'tura zdorov'ya kak filosofsko-mirovozhrencheskiy fenomen [Culture of Health as a Philosophical-Worldly Phenomenon]. *Chelovek i obrazovanie, 3*, 76–81 (rus).
5. Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na 2012-2021 roky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.06.2013 r. № 344/2013 [On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021: Presidential Decree No. 344/2013 of 25.06.2013] (date of appeal: 20.12.2019). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> (ukr).
6. Sokolenko, L. S. (2011). *Formuvannia kultury zdorovoho sposobu zhyttia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Formation of a healthy lifestyle culture for students of higher education institutions]*. (Abstract of Candidate's Thesis in Pedagogy). Uman P. Tychyna State Pedagogical University (ukr).
7. Sukhomlynskyi, V. A. (1977). *Sertse viddaiu ditiam. Vybrani tvory: v 5 t. [I give my heart to the children. Selected works: in 5 volumes]*, Vol. 3, 9–279. A. G. Deverin et al. (Eds.). Kyiv (ukr).
8. Ustav (Konstitutsiya) Vsemirnoy organizatsii zdravookhraneniya: prinyat 22 iyulya 1946 g. [Charter (Constitution) of the World Health Organization: adopted on July 22, 1946]. *Legislation. Verkhovna Rada of Ukraine: Off. web portal*. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_599 (date of appeal: 09.05.15) (rus).

ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ БАЗОВЫХ ПОНЯТИЙ ПРОБЛЕМ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ

Е. В. Цибульская

Осуществлен дефинитивный анализ выделенных базовых понятий в области культуры здоровьесбережения, представлены их толкования в научной

литературе. Рассмотрена сущность здоровья в системе педагогических категорий как важное понятие концепции образования, динамичное, целостное образование, проявляющееся на разных уровнях жизнедеятельности: соматическом, психическом, нравственном, духовном. Для определения особенностей процесса воспитания культуры здоровьесбережения личности важное значение имеет учет различных психологических и педагогических подходов к пониманию сущности этого уникального явления. Наиболее распространенным является понимание термина «культура» как совокупности социально приобретенных идей, ценностей, обычаев, традиций, норм поведения, по которым люди организуют свою деятельность и передают их из поколения в поколение. Констатируется, что смысловые характеристики базовых понятий проблемы культуры здоровьесбережения успешно вводятся в систему педагогической категории. Проанализированные понятия широко используются в педагогической теории и практике, представляя сущность основных процессов, связанных с сохранением, укреплением и формированием исследуемого феномена. Осуществлен дефинитивный анализ сущностных характеристик базовых понятий проблемы культуры здоровьесбережения, представленных в научных источниках, что свидетельствует об их широком использовании в педагогической теории и практике, поскольку они отражают основные процессы, связанные с сохранением, укреплением и формированием исследуемого феномена. Определено, что воспитание подрастающего поколения граждан с устойчивой мотивацией на здоровую и творческую жизнь требует разработки научно-практических рекомендаций, технологий, готовности учителя к воспитанию культуры здоровьесбережения в процессе образовательной деятельности, начиная с младшего школьного возраста.

Ключевые слова: здоровье, культура здоровья, здоровая среда, культура здоровьесбережения.

ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF BASIC CONCEPTS OF HEALTH CULTURE PROBLEMS

O. V. Tsybulska

A definitive analysis of distinguished basic concepts in the field of health care culture is carried out, their interpretation is represented in the scientific literature. The essence of health in the system of pedagogical categories is considered as an important concept of the concept of education, dynamic, holistic formation, manifested at different levels of life: somatic, mental, moral, spiritual. It is important to take into account the different psychological and pedagogical approaches to understanding the essence of this unique phenomenon in order to determine the characteristics of the process of fostering a culture of personal health. The most common is the understanding of the term "culture" as a set of socially acquired ideas, values, customs, traditions, norms of behaviour through which people organize their activities and pass them on from generation to generation. It is stated that the semantic characteristics of basic concepts of the problem

of culture of health saving are successfully introduced into the system of pedagogical categories; analysed concepts are widely used in pedagogical theory and practice, representing the essence of the basic processes associated with the preservation, strengthening and formation of the phenomenon under study. A definitive analysis of the essential characteristics of the basic concepts of the problem of health culture, represented in scientific sources, testifies to their widespread use in pedagogical theory and practice, since they reflect the basic processes related to the preservation, strengthening and formation of the investigated phenomenon. It is determined that the education of the younger generation of citizens with sustainable motivation for a healthy and creative life requires the development of scientific and practical recommendations, technologies, teacher's readiness to cultivate a culture of health care in the educational process, from the early school age.

Keywords: Culture, health, culture of health, health saving, health saving environment, health saving culture.

Цибульська Олена Валеріївна – викладач ВКНЗ «Володимир-Волинський педагогічний коледж ім. А. Ю. Кримського» (м. Володимир-Волинський, Україна). E-mail: tsybulska.elena@ukr.net

Tsybulska Olena Valeriivna – Lecturer of the Volodymyr-Volynsky A. Yu. Krymsky Pedagogical College HMEI "Ahatanhel Krymskyi Volodymyr-Volynskyi Pedagogical College" (Volodymyr-Volynsky, Ukraine). E-mail: tsybulska.elena@ukr.net